2019

ÇUDAHAR KÖYÜ

Dağıstan

Çeviren: Deniz Karakurt

Дениз Каракурт

Patimat Talkanov – Ramazan Talkanov

Патимат Талканов – Рамазан Талканов

Cudakhar Village

Деревня Цудахар

Çudahar Köyü
Cudakhar Village
Деревня Цудахар

Yazanlar / Writers / Писатели

Patimat Talkanov – Ramazan Talkanov

Патимат Талканов – Рамазан Талканов

Bişkek – Kırgızistan
Bishkek – Kyrgyzstan
Бишкек – Кыргызстан

Çeviren / Translated by / Переводчик

Deniz Karakurt

Дениз Каракурт

Dağıstan'ı 17. yüzyılda ziyaret eden Türk seyyah Evliya Çelebi, Çudahar hakkında şunları yazmıştır: "Sudaker, üç yüz ev, bir cami, iki han ve bir hamam ile rahat bir köydür. Burası büyük bir ülkedir ve bağımsız bir hanlıktır."

The Turkish traveller Evliya Chelebi, who visited Dagestan in 17'th century, wrote about Cudakhar: "Sudaker is a comfortable village with three hundred houses, one mosque, two hostelries and one steam bath. This large country is independent khanate."

Турецкий путешественник Эвлия Челеби, посетивший в 17 веке Дагестан, писал о Цудахаре: "Судакер - благоустроенная деревня с тремя стами домами, одной мечетью, двумя постоялыми дворами и одной баней. Это большая страна - самостоятельное ханство."

Çudahar (Tsudakhar / Rusça: Цудахар; Dargwaca: ЦIудахъар), dağlık bir ülke olan Dağıstan'ın (Hazar Denizi kıyısındaki özerk bir Rus cumhuriyeti) ortasında bulunan küçük bir Dargin köyüdür. [Çevirmen notu: Dağıstan adının kökeni gerçekten de Türkçe "dağ" sözcüğü olup, tahmin edilebilir bir husustur. Ancak bu yazının orijinalinin Rusça olduğu dikkate alınmalıdır. Dolayısıyla yazarların bu durumu bilmeyenler için "dağlık bir ülke" diye özellikle belirtmiş olmaları son derece doğaldır.]

Günümüzde Çudahar köyü, Lakskiy bölgesine neredeyse yakın bir konumda bulunan Levaşinski bölgesinin Dargin yerleşim yerlerinden biridir. Deniz seviyesinden yüksekliği yaklaşık 1500 m, Mahaçkale'den (Dağıstan'ın başkenti) uzaklığı 135-140 km'dir. Dili Dargince'nin Çudahar lehçesedir.

Nüfus 3000 kişinin altındadır. Çudaharlılar dünyanın birçok ülkesinde bulunabilir; pek çok Çudaharlı Orta Asya'da ve diğer BDT (Bağımsız Devletler Topluluğu) şehirlerinde yaşamaktadır. En büyük diaspora Bişkek'te (Kırgızistan) bulunmaktadır - yaklaşık 120 aile.

Çudaharlılar dünyanın birçok ülkesinde yaşarlar; ancak başkalarıyla neredeyse hiç karışmazlar. Küreselleşme her yerde tartışıldığı için bu doğru görünmeyebilir.

Çudahar köyünün oluşumu: Çudahar birliğinin toprakları en eski zamanlardan beri yerleşim yeriydi. Araştırılan topraklarda Paleozoik ve Mezoloik dönemlerin kalıntıları ve konaklama yerleri bulundu. Ancak Çudahar'ın antik ve ortaçağ tarihiyle ilgili kaynaklar oldukça yetersizdir, bu nedenle araştırmacılar tarafından eski Çudahar ve diğer Dargin birliklerinin topraklarından ve ayrıca komşu Avar ve Lak topraklarından toplanan tarihi ve etnografik materyali kullanmak gerekir.

Çudahar'ın bugünkü topraklarında ortaya çıkışı hakkında bazı efsaneler vardır. Bunlardan birinde anlatıldığına göre, Buynak bölgesinden Mekeginlerin (uluslardan biri) bir kısmı, bazı nedenlerle Bek-şi'nin (yani ana köy) bulunduğu Ela-Duburi bölgesine taşındı. Efsaneye göre, Bek-şi'den gelen insanlar tarafından Gubden, Akuşa, Mekegi, Çudahar, Usişa, Mugi (Dargin köyleri) kuruldu. Bu efsanenin diğer bir versiyonuna göre, Şamhal dağında, Şibark bölgesinde bir köy vardı. Yerleşimde yaşanan bir savaştan sonra, köyü terk ederek başka yerlere göçmeye karar veren sadece 12 adam kaldı. 12 kişiden üçü ovaya indi ve yaşlı Gubden'in adını vererek bir köy kurdular. Yerleşim yeri kuran diğer ikisi ise Mekegi ve Kadar'dı. Diğer yerleşimler Akuşa, Usişa, Çudahar, Gapşima, Mugi, Sirga'ydı.

Başka bir efsaneye göre, yakındaki Hacal-mahi köyünde, bir şelalenin (Çudahar dilinde şelale - çahhi) olduğu kayalardan birinin üzerinde "Suahar" adlı bir yerleşim vardı. Suahar sakinleri, hükümdar Talkhan'ın zulmünden öfkelenerek, aileler halinde yeni bir yerleşim yeri aramak için ayrıldılar. İlk başta köyden, iki erkek kardeş ve bir kızkardeş yanlarında bir arkadaşları ile birlikte ayrıldılar. Eski Çudahar'ın bir yerinde durup Lak'ların yöneticisinden izin istediler (burası Dağıstan halklarından biri olan Lak'ların toprağıydı), sonra bir köy kurdular.

Çudahar köyünün adının kökeni hakkında: Bir söylentiye göre, bir zamanlar Kumukh halkını düşman saldırısı konusunda uyarmak için, Lak hanı Kumukh yakınlarındaki bölgeye devriye

adamları yerleştirir. Bu insanlar tehlike veya düşmanların yaklaşması durumunda, Kumukh'ta bir alev görülecek şekilde ateş yakmak zorundaydılar. Bu yapılan şey, insanların savunmaya hazırlandıkları geleneksel bir işaretti. Bir keresinde, Kumukh'a kadar düşmanın bir köye yaklaştığını duyan ahali, ateş yakılmadığı için bunun doğru olamayacağını söylemiştir. Lak dilinde şöyle söylenir: "Tsu dakhari".

Ayrıca Çudahar isminin, şimdiki Hacal-mahi köyü yakınındaki şelaledeki bir kayanın tepesinde bulunan Suahar köyünün adından geldiğine dair bir rivayet de vardır. Türkçe'de "Suahar" (su – akar) şelale anlamına gelir.

Çudahar ittifakı: 18. yüzyılın sonu - 19. yüzyılın ilk yarısında Çudahar köy toplulukları birliği, Orta Dağıstan'ın dağ-vadi bölgesinde yer alıyordu. D.I. Tihonov'un yazdığına göre, Çudahar halkının "evleri Koysu nehrinin sağ yakasında, Akuşinlilerin Kazıkumikh mülklerinin sınırlarına kadar uzanıyordu".

Çudahar köy toplulukları ittifakı, Dağıstan'ın üç ulus bölgesinin (Avarlar, Laklar ve Darginler) birleştiği yerde bulunuyordu. Diğer Dargin birlikleri gibi, ikinci binyılın ilk yüzyıllarında kurulan Yukarı Darginiya'nın iyi bilinen ve etkili birliklerinden biriydi. Birliğin tarihi, Akuşa-Dargo federasyonunu oluşturan diğer Yukarı Dargin birliklerinin tarihiyle yakından bağlantılıdır; kaynaklara göre Çudahar birliği, tarihteki Dargin birlikleri için en kritik, en tehlikeli dönemlerinde bir bileşen olarak yer almıştır.

Timur sonrası (Timur'un işgalinden sonra) köy genişlemeye başlar, nüfus artar, güçlenir. İnsanlar, daha önce boş topraklardan ibaret olan Çudahar'ın kuzeybatısındaki arazileri kullanmak ve ayrıca komşulardan sınırları korumak zorundaydı. Bu durum, Çudahar'dan başka yerlere taşınmayla ve ayrıca çiftliklerin ve daha küçük köylerin oluşmasıyla sonuçlandı (örneğin: Hacal-mahi gibi büyük yerleşim yerlerinin sakinlerine "ayakunt" denir; "aya" kelimesinden büyük -aynı zamanda "mahi"- kelimesinden oluşan küçük köy); Çudahar yerleşim yerinin sakinlerini ise herkes "Şikunt" ("şi" kelimesinden - yerleşim yeri) olarak adlandırıyor. Ulusal geleneğe göre, Çudahar topluluğu her ailenin tahsis edilen köylere bir oğul yerleştireceğine karar verdi. Tehlike durumunda Çudahar'a haber verirlerdi.

Bu küçük köyler için ortak olan şey, çoğunlukla Çudahar'a erişimi kapatan kaleler gibi görünen çok dik yamaçlara yerleşmeleridir. Tüm köy toplulukları için Çudahar ana olarak kabul edildi, tahliye edilenler ana yerleşimin yönetimine tabi tutuldu. Tüm komşular sadece Çudahar sakinlerini değil, aynı zamanda çiftliklerin ve daha küçük köylerin tüm sakinlerini "Çudaharlılar" olarak adlandırırlar. Bu bize bir kez daha gösterir ki, Çudaharlıların tüm çiftliklerinin ve daha küçük köylerinin tamamı Çudahar'dan gelen insanlar tarafından kurulmuştur.

19. yüzyılın ilk yarısında Çudahar birliği şu sayılan “cemaatlerden” oluşuyordu: Çudahar, Hacal-mahi, Kuppa, Tebek-mahi, Khuli-buhna, Kare-kadani, Hacalte, Kasumte, Inkhuçi, Tarli, Dengube, Ameterek-mahi, Alihan-mahi, Kamka-mahi (üst ve alt), Daburlibte, Kaşae-mahi, Kurkabe-mahi (üst ve alt), Kokma-mahi, Musulte-mahi, Alalte, Sana mahi (üst ve alt), Amalti, Gurgu, Magarabte, Ubeki mahi (üst ve alt), Aynakab, Taş-kapur, Tilagu, Kundurhe, Irgali,

Ahinits, Arşi mahi (üst ve alt), Burtani mahi, Aldamkhali vb. Ayrıca birliğe katılan Lak köyleri Balhar, Kholi, Tsulekani ve Avar yerleşimi Salty.

Diğer topluluklar arasındaki ana topluluk olarak Çudahar'dan tüm kurallar belirlendi ve kararlar alındı. Birliğin tüm yönetimine Çudahar Kadısı başkanlık etti. O, birliğin başkanı, yöneticisiydi ve yetkisi kalıtsaldı. Kadı hem laik hem de manevi otoriteyi elinde yoğunlaştırdı. Ayrıca ittifak milislerinin başında durdu.

Nüfusun mesleği: Çudahar birliği nüfusunun temel meslekleri tarım ve hayvancılıktı. Tarımda insanlar pratik olarak her yerde meşguldüler. Arazide üç mülkiyet biçimi vardı - özel, ortak ve cami mülkiyeti. Hayvan endüstrilerinde temel tür sürüler halindeki koyun yetiştiriciliğiydi. Bu nedenle koyun yetiştiriciliği esas olarak zengin hanelerce yapılıyordu. Büyük boynuzlu sığırlar yaylacıların günlük yiyeceği olan et-süt ürünlerini verdiği için her yerde beslenmekteydi. Çudahar birliğinde diğer Dargin birliklerinin köy topluluklarının aksine, birliğin birçok sakini için temel meslek haline gelen bahçecilik ve bağcılık oldukça gelişmişti.

Çudahar birliğindeki büyük gelişme, el sanatları üretiminin bağımsız dalları haline gelen ve dış pazarla güçlü bir şekilde bağlantılı olan yün işleme ve deri ticaretinin de aralarında bulunduğu ev el sanatlarına da yansıdı.

Çudahar birliği sakinleri, Dağıstan'da iyi bilinen zanaat merkezlerinden biri olan Çudahar köyü topraklarında tüm Dağıstan nüfusu, Kuzey Kafkasya halkları, Transkafkasya ve Rusya ile ticaret yapmaya devam ettiler.

Yönetim ve sosyal ilişkiler: Çudahar'da bir toplumun sınıflara kesin bir şekilde bölünmesi gözlemlenmese de, nüfusun çeşitli grupları yalnızca ekonomik olarak değil, aynı zamanda toplumdaki sosyal, politik ve yasal konumlar açısından da farklılık gösteriyordu.

Bu sosyal hiyerarşinin tepesinde kalıtsal yetkiye sahip Çudahar Kadısı bulunuyordu. Birlik ihtiyarları, aslında kalıtsal görevleri işgal eden pozisyonlarıyla tahsis edildi - sadece Çudahar köyünün en etkili dört ailesinden seçildiler (Çudahar topluluğunda özellikle Hosennatalla, Sumaratalla, Nurilavtalla ve Uzunatalla). Bir toplumdan belirli gelirler (idari işler için ödeme) ve ek arazi alanları alarak, yüksek müttefik yönetimin temsilcileri daha da zenginleştiler ve ekonomik durum açısından homojen olmayan nüfusun esas çoğunluğundan ayrıldılar.

Toplum: Çudahar'ın nüfusu sınıflara ayrılmıştı: imtiyazlı, özgür "köylüler - uzdeni", bağımlı nüfus tabakası. Ayrıcalıklı sınıfa ait olan, idare temsilcileri (hülaller, kadılar, mollalar ve bunların yardımcıları) karşısında zenginleşen toplumun üst kademeleri yer alıyordu.

Esasen nüfus, yasal olarak özgür uzdenlerden oluşuyordu. Onlar "herhangi bir görev üstlenmediler, feodal kira ödemediler". Uzdenstvo'nun üst kısmı, büyük topraklara sahip olan ve yoksul ortakçıların ve kölelerinin emeğini kullananlara tahsis edildi. Yani bunlar aslında hakim bir sınıf konumuna sahiptiler.

Nüfusun bir sonraki kategorisi, çoğu haklardan mahrum olan kölelerin oluşturduğu bağımlı nüfus katmanıdır. Çudahar'da ve tüm Dağıstan'da köleliğin temel kaynağı, köleye dönüşen

savaş esirleriydi. Bunlar temelde zenginlerin mülkiyetiydi, köleydiler, "sahiplerinin tam ve sınırsız düzeninde" yer alıyorlardı. Çudahar'da köleler, "Tsilli tar" adı altında ilçedeki yerleşimin kenarında yaşıyorlardı.

İmam Şamil önderliğindeki yaylalıların mücadelesi sırasında Çudaharlılar: O zamanlar Çudahar'ın kamusal yaşamında Çudaharlı Arslan Kadı büyük rol oynamıştı. 1842'de Çudahar'da Yusuf-bek'e, Şamil halkından biri kendi topraklarına gelirse derhal tutuklanacağını, çünkü saldırganlara karşı mücadele etmeye yemin ettiğini yazdı. Ayrıca, sakinlerin evlerine geri döndüğünü bildirdi. Dağlarda 10 aileden sadece bir kişi sığırlara bakıyordu. 1844'te Çudaharlı Arslan Kadı, ruhani insanlar, onurlu kişiler, farklı toplumlardan zeki insanlar arasında, Korgeneral Gurko ve Tümgeneral Kluçi'ye bir çağrı yazdı. İçinde şunlar yazıyordu:

"Arzumuzun amacı, Dağıstan'ı terk etmenizdir. Aksi takdirde, sizinle durmadan ve ısrarla savaşmaya devam edeceğiz". Aynı 1844 yılının Şubat ayında Çudaharlılar, Şamil'den yedi aylık bir süre için bir sefere hazır olmaları talimatını aldılar. Arslan Kadı'nın propagandası altında tüm ahali bir sefere katıldı.

Bunu öğrendikten sonra, general liderler Çudaharlılara ve Akuşinlilere şu çağrıda bulundu:

"Siz Rus imparatorunun önünde diğer tüm kabilelerden bin kat daha suçlusunuz". Onları Şamhal Tarkovski'nin mülklerine saldırmakla suçladı. General şu şartları koydu:

- Arslan Kadı ve diğer isyan suçlularını dağıtmak

- Şerefli ailelerden “amanatlar” (emanetler) dağıtmak

- Her evden yılda 1 gümüş ruble ödemek

- Köprüleri ve yolları düzenli tutmak

"Rusya'nın güçlü imparatoruyla mücadele edip etmeyeceğiniz size kalmış! Tüm Kafkasya, geniş imparatorluğun önünde, Hazar Denizi'nin önündeki bir damla su, Elbrus'un önündeki bir kum tanesi gibidir" diye haykırdı liderler. “Gönüllü olarak boyun eğmezseniz, Çudahar ve tüm köyleriniz harap olacak, taş üstünde taş bırakmayacağım. Bu yüzden infazdan kaçanların, köylerinin olduğu yerler tanınmaz hale gelecek".

İmparatorluk generalinin bu kadar cesur ve korkutucu argümanlarına rağmen, Çudaharlılar itaat etmediler. Haziran 1844'te Akuşinler, Teletlinler ve diğerleriyle birlikte Kaka-Şura'yı işgal ettiler ve ardından eşit bir alanda Tümgeneral Paşok'a karşı savaştılar. Dağlılar bu savaşı kaybettiler ve savaş alanında 250 adam öldürerek geri çekilmek zorunda kaldılar. İmparatorluk birlikleri daha az ölü kaybetti.

Şamil'in her zaman Çudaharlara ve şefleri Arslan Kadı'ya güvendiğini söylemek gerekir. Son olarak, birkaç yıl sonra İmam, sömürge sisteminin öfkesini ve halk için bir şey yapma güçsüzlüğünü görerek Türkiye'ye gitti ve burada "Arslankadı" adlı bir köy kurdu. İnsanlar günümüzde de bu köyün var olduğunu söylüyorlar. [Çevirmen notu: Sivas’ın Yıldızeli ilçesine bağlı Fındıcak köyünü Arslankadı’nın kurduğu söylenmektedir. Bu köyde onun soyundan gelen

kişiler yaşamıştır. Bu yazıya göre Türkiye’de kurulan bu köyün ilk adının Arslankadı olma ihtimali vardır veya Dargva göçmenler zaten var olan Fındıcak köyüne sonradan yerleşmişlerdir. Ya da Kırgızistan’da yaşayan Cudahar kökenli Talkanov kardeşlere köyün adına dair böylesi yanlış bir bilgi ulaşmıştır.]

Sulbanilav hakkında hikaye: Çudahar'da han yoktu. Onların yerine yaşlılar sovyeti köyü yönetti. Savaş zamanında Çudaharlıların yöneticisi "Kadı", yani caminin imamıydı. Ancak bu insanlar gelenekler tarafından yönlendiriliyormuş ve aileler adına hareket ediyorlarmış, demokrasinin görünürlüğünü sağlıyorlarmış gibi davransalar da, gerçekte kendilerini gerçekleştirmeye çalıştılar. Ve Kadı, otoritesini kalıtsal hale getirmek için mücadele etti. Ve yine de Çudahar halkı zaman zaman itaatten çıktığında ise onların iradelerini yerine getirmek zorunda kaldılar. Örneğin: bir zamanlar zengin bir adam - Sulbanilav yaşıyordu. Bir zamanlar diğer zengin adamlarla birlikte Şamhal Tarkovski'de bir ziyafetteydi. Herkes otoritelerinden ve zenginliklerinden bahsediyordu. Sulbanilav da şunu söylemekten kendini alamadı:

-Sen, Şamhal, bütün Kumukhların efendisisin, senin her dediğini yaparlar. Ve Çudahar'da kimse benim emrimi yerine getirmeye cesaret edemez!

Sulbanilav henüz köyüne dönmemişti, ama onun övünme haberi çoktan insanlara ulaşmıştı. Evini yakmaya karar verdiler, sıcak yağ akıntıları akmaya başladı. O zaman Sulbanilav, evde "Çung"un (Arapça kutsal kitap) bir kopyası olduğunu hatırlayarak onu kurtarmak istedi, ama insanlar buna izin vermedi:

-"Senin olan her şeyi yakalım" diye cevapladı insanlar.

Cemaat'in kararıyla Sulbanilav, Tebek-mahi'ye veya Ubeki yerleşimine sürgün edildi. Ama yabancı topraklarda yaşayamadı ve eve dönmek için izin istedi. İzin verilmedi. Sonra teklifde bulundu:

-Siz kütüklerle bir nehirden (Kazikumukh Koysu) geçin. Ama ben size bir köprü yapabilirim.

Kendisine izin verildi. Parası için mükemmel zanaatkarlar köprü inşa etmeye başladılar. Bu köprü, eski bir yapı olmasına rağmen, herhangi bir kusura sahip değildir ve yakın zamanda inşa edilmiş gibi görünmektedir.

Çudahar 100 yıl önce: Dağıstan'ın İmparatorluk Rusya'sına katılmasından sonra, Dağıstan halkı yerel feodal lordların otokrasisinin çifte (ikili) baskısı altında görünüyordu. Bu nedenle hoşnutsuzluk gösterdiler ve siyasi hak eksikliğinden kurtulmak için mücadele etmeye hazırdılar. Onları 1877'deki isyana iten faktör, imparatorluk otoritelerinin yaylalıları silahsızlandırma arzusuydu. Bundan faydalanmak isteyen Dargin feodal lordlar ve din adamları, bir zafer durumunda kendilerine diğer ayrıcalıkları iade etmek istediler.

Doğrudan bir sebep olarak Gergebil ve Hvartikuni'den kayısı satmak için Hunzah'a giden 4 erkek ve 3 kadının dövülmesi gösterildi. Bunun intikamını almak için Gergebil, Kikuni, Hvartikuni, Salty, Darady, Murady'den silahlı dağlılar 29 Ağustos 1877'de Georgiyevskiy

köprüsüne saldırdı. Bu olaydan sonra Dağıstan'ın birçok yerinde isyan başladı. Bu olay hakkında Gasan Efendi Alkadari oğlu Abulmuslim'e şunları yazdı:

Gaci Abdurahman'ın oğlu
İsyan merkezi yapıldı,
Komperi, diyorlar, onun yerini alacak.
Her şey için bir yasası var.
Ve şefi öldürerek, bir toplantıya gitti,
Han'ın seçildiği Cafer'e,
Seçimle kör oldu,
Birlikleri Çudahar'a çevirdi.

Çudahar halkı da isyan etti. Orada hareketin başında Nika-Kadı duruyordu. Temir-Han-Şura'ya doğru giderken isyancılar yenilgiye uğradı ve Çudahar'a doğru bir sapma oldu ve 400 adam kaybedildi. Dağlılar tarafından birkaç girişim daha yapıldı, ancak her seferinde imparatorluk birliklerinin kuvvetlerinin üstünlüğü karşısında geri çekilmeye zorlandılar. 19 Ekim'de imparatorluk birlikleri Çudahar'a yaklaşmaya başladı. Çudahar halkı Kazikumukh Koysu'dan geçen köprüyü yıktı ancak Melihov'un askerleri kesilen kavaklardan yeni köprüyü inşa etti. Çudahar her yönden kuşatıldı. Halk sonuna kadar kendini savundu. 20 Ekim'de Çudahar artık yoktu. Geriye sadece harabeler kaldı. Çudaharların şefi kaçarak kurtarıldı. Sogratl'a gitti, ancak yolda esir düştü ve diğer şefler gibi asılarak idam edildi.

İsyan ulusal ve genel olarak adil olmasına rağmen, nesnel koşullar gereği yenilgiye mahkumdu. Ve isyancıların reislerinin din devleti (imamet) kurma girişimi geri adımdı. Dağıstan'ın siyasi ve ekonomik gelişimini yıllarca geciktirecekti.

Temel Kaynak: Mansurova A.G. Çudahariya, Mahaçkala, 1995

“Çudahar (Tsudakhar) yerleşim yeri tipik bir dağlık köydür. Etrafında dalgalı denizin devasa dalgalarına benzeyen dağların dorukları vardır; bir dağın taş yığınlarındaki çatlaklar gibi dar boğazlardan nehrin aralıksız uğultusu ulaşır. Güneyde Ana Kafkas sıradağlarının karlı zirveleri görülür. Eski Darginian, Kazikumik ve Gunibian bölgelerinin birleştiği bir noktada bulunan Çudahar, geçmişte oldukça büyük bir ticaret merkeziydi. Ayrıca, Dağıstan'ın çeşitli halkları arasındaki ana bağlantıların odaklandığı bir yerdi. Çudahar pazarında Darginler, Avarlar, Kumukhlar ve diğer birçok ulusun temsilcileriyle karşılaşmak mümkündü. Onlar sadece alışveriş yapmakla kalmıyorlardı, ayrıca Çudahar camisinde ibadet ediyorlar ve aynı zamanda birbirlerine çeşitli haberler de iletiyorlardı. Uzak dağlık bölgelerden gelen ziyaretçiler bu haberleri köylere taşıyorlardı ve Dağıstan'ın en uzak yerlerine ulaştırıyorlardı." - isyancı Kara Karayev, Çudahar'ı böyle tanımladı.

Kara Karayev: Çudahar devrimcisi Kara Karayev, 1891 yılında sıradan bir köylü ailesinde doğdu. Yoksul yaylalıların tüm çocukları gibi büyüdü. Ağır ve neşesiz işlerle boğuşan ebeveynler, çocuklarını eğitme fırsatı bulamadılar.

1908 yılında 17 yaşındayken, ana babasının evini terk etmek ve kazanç için Temir-Han-Şura kasabasına gitmek zorunda kaldı. 1918'de Uzun Gaci grupları Kumukh köyünü işgal etti ve Dargin bölgesine taşımak istedi, ancak Kara Karayev ve "Daburi" dağında bulunan kızıl partizanları Uzun Gaci çetesini dağıttı.

1918'den 1920'ye kadar Kara Karayev kendi müfrezeleriyle Uzun Gaci çetelerine, Denikin'e, Dağıstan'a giren Türk ordularına karşı mücadele etti.

Kara Karayev partizan gruplarıyla büyük bir cesaretle savaştı, cesaret mucizeleri gösterdi, devrimin düşmanlarını her adımda yok etti.

1942'de iç savaş kahramanı Kara Karayev'in inisiyatifiyle Dağıstan gönüllü süvari birliği örgütlendi. Dagobkom partisinin başkanları ve Dağıstan hükümeti, Buynaksk şehrine telgraf çekmek için geldi. Büyük ve ciddi toplantıda Tahtarov (Sovnarkom başkanı), Kara Karayev bölüğünün komutanına üzerinde altın harflerle "Dağıstan gönüllü süvari birliği" yazan bir pankart verdi. Tahtarov, Dağıstan halklarının savaş sancağını teslim ederken şunları söyledi:

-"Anayurdumuzun üzerinde korkunç bir tehlike asılı duruyor. Tarihi günlerde cepheye gidiyorsunuz. En iyisi olduğunuzdan eminiz. Bu sancağı savaş meydanlarında onurla taşıyacağınızdan ve zaferle geri döneceğinizden eminiz". Tahtarov, Kara Karayev bölüğünün komutanına bir sancak gönderdi.

"Evet, zaferle döneceğiz" - Karayev cevapladı - "bu bayrak bize başarılar için ilham verecek". Bölüklüler, faşizmi ezmek için Hitler'in işgalcileriyle cesurca savaşmaya yemin ettiler. "Yaşasın!" haykırışlarıyla hepsi bir ağızdan: "Dağıstan halkının güvenini onurla haklı çıkaracağız!"

Bölük, tüm Avrupa'yı savaşarak geçti. Bölüğün katıldığı tüm savaşları ve muharebeleri listelemek imkansızdır. Bölük, Rostov ve Azak için savaşlara katıldı. Dağıstan halkı ilk önce özgür Taganrog sokaklarına koştu. 1943 sonbaharında bölüklüler Tuna'yı zorladı. Bölüklüler savaşlarla tüm Polonya'yı geçti. Birçoğuna "Varşova'nın kurtuluşu için" nişanları ve madalyaları verildi.

Ancak, ne yazık ki, Kara Karayev zafer gününe kadar yerli bölükte kalamadı. Sovyet Ordusu süvari komutanı yedeği için Moskova'ya geri çağrılmıştı. Kara Karayev zaten altmış yaşındaydı ve ön komuta onu hizmetten azletti. Kara Karayev artık hayatta değil, ancak adı Dağıstan halkının ve özellikle Çudahar köyü sakinlerinin anılarında kalacak.

Yazanlar: Patimat Talkanov ve Ramazan Talkanov kardeşler (Bişkek - Kırgızistan)

Cudakhar (Tsudakhar / Russian: Цудахар; Dargwa: ЦIудахъар) is a small Darginian village located in the middle of the mountainous country Daghestan (an autonomous Russian republic along Caspian Sea).

For today Cudakhar is one of Dargin settlements of Levashinskiy area, which is located almost near to Lakskiy area. Height above a sea level - about 1500m, distance from Makhachkala (capital of Daghestan) - 135-140 kms. Language is darginian, of Cudakhar dialect.

The population is under 3000 people. Tsudahrilis can be found in many countries of the world; many Tsudahrilis live in Central Asia and other CIS (Commonwealth of Independent States) cities. The largest diaspora is in Bishkek (Kyrgyzstan) - about 120 families.

Cudakharians live in many countries of the world, but they almost never mix with others. That may seem not right, as globalization is discussed everywhere.

Formation of Cudakhar village: The territory of Cudakhar union was populated from the most ancient times. In investigated territory were found whereabouts and stopping places of Paleozoic and Mezoloic epochs. However sources on an ancient and medieval history of Cudakhar are rather poor, therefore it is necessary to use a historic and ethnographic material assembled by the researchers from the territory of former Cudakhar and other Dargin unions, and also from the neighboring territories of avars and laks.

There is a great number of legends about the formation of Cudakhar in its present territory. According to one of them part of mekegins (one of nations) from Buynak area for some reasons moved to district Ela-Duburi, where was based Bek-shi (i.e. main village). The legend informs, that by people from Bek-shi then were formed Gubden, Akusha, Mekegi, Cudakhar, Usisha, Mugi (Dargin villages).

According to the other variant of this legend on Shamhal mountain, in Shibark district, there was a village. After war in settlement there left only 12 men, who decided, by leaving the village, to settle in other places. The 3 from 12 were lowered on plain and based a village, by giving it name of the elder - Gubden. Two others, who also formed settlements, were Mekegi and Kadar. Others based settlements Akusha, Usisha, Cudakhar, Gapshima, Mugi, Sirga.

According to another legend, in nearby district to present village Hadjal-mahi, where was a waterfall (on Cudakhar language waterfall-chahhi), on one of the rocks there was a settlement, which was named "Suahar". The inhabitants of Suahar, outraged by cruelty of the ruler "Talkhan", family by family were leaving to search a new place for habitation. By the very first the village left two brothers, one comrade and their sister. They stopped on a place of old Cudakhar and asked permission from laks ruler (it was a territory of laks -one of Dagestan nations-), then based a village.

About origin of name of village Cudakhar: According to one of the versions, once upon a time to warn the population of Kumukh about an attack of enemies, laks khan put patrol people in district near Kumukh. These people in case of danger or approach of enemies had to kindle a

fire, that in Kumukh would be seen a flame. It was the conventional sign, by which people prepared for a defense. Once, when up to Kumukh the hearing reached, that the enemy already was on approaches to a village, indignant kumukh people said, that it could not be, because there was no fire. In laks language it sounds so: "tsu dakhari".

Also there is a version about an origin of the name Cudakhar from the name of village Suahar, that took place on top of a rock at waterfall near present village Hadjal-mahi. In turk language "Suahar" means waterfall.

Cudakhar alliance: At the end of 18'th -first half of 19'th centuries Cudakhar union of village communities was located in mountain-valley zone of Central Dagestan. As wrote D.I. Tihonov, Cudakhar people had "their homes up to the right side of Koysu river, above akushinians' to the frontiers themselves of kazykumikh possessions".

Cudakhar alliance of village communities was located on a joint of three nations' districts (avars, laks and dargins) of Dagestan. It was one of the well-known and influential unions of Upper Darginiya, formed, as other dargin unions, in the first centuries of second millennium. The history of union is closely connected to a history of other upperdarginian unions which formed federation Akusha-Dargo, where, according to sources, Cudakhar union was included as a component in most critical, dangerous for dargin unions periods of history.

In aftertimur (after invasion of Timur) time begins expansion of village, the population increases, it becomes stronger. People had to use grounds located in north-west of Cudakhar, which before existed as empty territories, and also protect frontiers from neighbours. It resulted in moving from Cudakhar and formation of farms and smaller villages (ex: the inhabitants of such large settlement as Hadjal-mahi are called "ayakunt"; from a word "aya" - small village formed from big -also "mahi"-), while the inhabitants of settlement Cudakhar everyone call "shikunt" (from a word "shi " - settlement). According to national tradition, the community of Cudakhar decided, that each family settled on allocated vilages one son per family. In case of danger they would inform Cudakhar.

Common for these small villages is that they majorly settle down on very abrupt slopes, representing as though fortresses closing access to Cudakhar. For all communities of villages Cudakhar was considered main, evicts submitted to management of the main settlement. All neighbours call "cudakharians" not only inhabitants of Cudakhar, but also all inhabitants of farms and smaller villages. It once again tells us that all farms and smaller villages of cudakharians are based by people from Cudakhar.

In the first half of 19'th century the Cudakhar union consisted of the following djamaats: Cudakhar, Hadjal-mahi, Kuppa, Tebek-mahi, Khuli-buhna, Kare-kadani, Hadjalte, Kasumte, Inkhuchi, Tarli, Dengube, Ameterek-mahi, Alihan-mahi, Kamka-mahi (upper and lower), Daburlibte, Kashae-mahi, Kurkabe-mahi (upper and lower), Kokma-mahi, Musulte-mahi, Alalte, Sana mahi (upper and lower), Amalti, Gurgu, Magarabte, Ubeki mahi (upper and lower), Aynakab, Tash-kapur, Tilagu, Kundurhe, Irgali, Ahinits, Arshi mahi (upper and lower), Burtani

mahi, Aldamkhali etc. Also into union entered laks villages Balhar, Kholi, Tsulekani and avar settlement Salty.

From Cudakhar, as main among other Cudakhar communities, all laws and decisions proceeded. All management of union headed Cudakhar Kadiy. He was the head, administrator of union, whose authority was hereditary. In hands of Cudakhar Kadiy concentrated both secular, and spiritual authority. He also stood in the head of militia of alliance.

Occupation of population: The basic occupations of the population of Cudakhar union were agriculture and animal industries. In agriculture people practically were engaged everywhere, it was terraced. There were three patterns of ownership on ground - private, communal and of mosque. In animal industries the basic kind was sheep raising, it was drived off. Therefore in sheep raising were engaged in the basic rich households. Large horned cattle was kept everywhere, as it gave meat-dairy products, daily food of highlanders. In contrast to other dargin unions of village communities in Cudakhar union the gardening and viniculture, that became basic occupation for many inhabitants of union, were highly developed.

The large development in Cudakhar union received home crafts, among which especially were allocated wool processing and leather deal that became independent branches of craft manufacture and were strongly connected to external market.

The inhabitants of Cudakhar union kept trade as in the territory of cudakharians where was one of the well-known craft centres, known in Dagestan - village Cudakhar, and with the population of all Dagestan, with the peoples of Northern Caucasus, Transcaucasia and with Russia.

Administration and social relations: Though in Cudakhar was not observed precise division of a society into classes, various groups of the population differed not only by economic, but also by social, political and legal positions in a society.

At top of this social hierarchy stood Cudakhar Kadiy with hereditary authority. Oldsters of union were allocated with their positions, who also actually occupied the posts hereditary - they were selected only from most influential four families of village Cudakhar. (In Cudakhar community especially stood out families Hosennatalla, Sumaratalla, Nurilavtalla and Uzunatalla). Receiving from a society certain incomes (payment for administrative work) and additional ground areas, the representatives of high allied administration even more were enriched and were separated from basic weight of the population, which nor was homogeneous on the economic situation.

Society of Cudakhar was divided into classes: privileged, free "peasants - uzdeni", layer of the dependent population. To privileged class belonged top of community that became rich in face of administration representatives (hulals, kadiy, mullahs and their assistants).

Basicly population was constituted of legally free uzdens. They "... did not bear any duties, did not pay feudal rent ". Uzdenstvo itself was not homogeneous. Allocated the top of uzdenstvo

who owned big territories of land and used work of impoverished mates- uzdeniys' and slaves, i.e. actually had a position of a prevailing class.

Next category of the population - layer of dependent population, most without rights of whom were the slaves. The basic source of slavery in Cudakhar, as well as in all Dagestan, were prisoners of war, who turned into the slaves. They were basically ownership of rich ones, were slaves, taking place "in complete and unlimited order of the owners". In Cudakhar the slaves lived at edge of settlement in district under the name "Tsilli tar".

Cudakharians during struggle of highlanders under leadership of Imam Shamil: That time the large role in public life of Cudakhar played Arslan-Kadi from Cudakhar. In Cudakhar in 1842 he wrote to Yusuf-bek, that if somebody from the people of Shamil would arrive in their grounds, then would immediately be arrested, for he had sworn to struggle against outragers. Further he informed, that the inhabitants had come back to houses. Only one person per family from 10 families looked after cattle in mountains. In 1844 Arslan-Kadi of Cudakhar among spiritual people, honourable persons, clever people of different societies, had put the signature in appeal to the Lieutenant General Gurko and Major General Kluchi. In it was written:

"The purpose of our desire is, that you leave Dagestan. Otherwise incessantly and persistently we will continue war with you". In February of the same 1844 year cudakharians received from Shamil instruction to be ready to act in a campaign for the period of seven months. Under propaganda of Arslan-Kadi all inhabitants participated in a campaign.

After learning about it, general liders addressed to cudakharians and akushinians with the following appeal:

"You thousand times are guiltier than all other tribes in front of the Russian emperor". He accused them of an attack on possessions of Shamhal Tarkovskiy. The general put such conditions:

- To give out Arslan-Kadi and other culprits of revolt

- To give out amanats from honourable families

- Annually to pay 1 silver rubl from each home

- To keep in order bridges and roads

"To you whether to struggle with the powerful emperor of Russia!" - before his extensive empire all Caucasus is as a drop of water in front of the Caspian sea, as a grain of sand in front of Elbrus" - exclaimed Liders. If you won't be subdued voluntarily, Cudakhar and all your villages will be ruined, I will not leave a stone on a stone. So who evades execution, won't recognize a place, where villages have been".

In spite of such courageous and frightening arguments of the imperial general, cudakharians did not obey. In June, 1844 they together with akushins, teletlins and others occupied Kaka-Shura, and then on an equal field gave fight to the Major General Pashok. Highlanders lost this

battle, and by leaving on a field of fight 250 men killed, were compelled to recede. Imperial troops lost killed less.

It is necessary to tell, that Shamil always hoped on cudakharians and their chief Arslan-Kadi. Last, after some years up to Imam, seeing outrage of colonial system and powerlessness to make something for the people, went away to Turkey, where he based a village named "Arslankady". People say it exists nowadays as well.

Story about Sulbanilav: There were no khans in Cudakhar. Instead of them directed soviet of oldsters. In war time supervisor of cudakharians was "Kadi", i.e. imam of mosque. But these people externally pretended to be guided by traditions and acted on behalf of families, created visibility of democracy, but in reality tried to self-realize. And Kadi struggled, to make his authority hereditary. And nevertheless the people of Cudakhar from time to time got out from obedience, forced to carry out their will. For example: once upon a time there lived the rich man - Sulbanilav. Once he together with other rich men was on reception at Shamhal Tarkovskiy. All told about their authority and richness. Sulbanilav also couldn't keep from saying:

-You, Shamhal, are a boss of all kumyks, they obey all you say. And in Cudakhar noone dare not execute my order!

Had not yet returned to his village Sulbanilav, but the news about his boasting already had reached people. They decided to burn out his house, the hot flows of fat begun to flow. That time Sulbanilav recalled, that in the house there was a copy of "Chung" (holy book in arabic), wanted to rescue, but people did not let him do it:

-"Let burn up everything that was yours"-answered him people.

Under the decision of djamaat Sulbanilav was banished whether to Tebek-mahi, whether to settlement Ubeki. But he could not live on foreign land and asked a permission to return home. He was not allowed to. Then he offered:

-You pass a river (Kazikumukh Koysu) by logs. But I can build you a bridge.

He was given a permission. For his money exellent craftsmen began building bridge. This bridge, regardless of old building, has not any defects ans seems to be recently builed.

Cudakhar 100 years ago: After joining of Dagestan to Imperial Russia, the people of Dagestan appeared to be under double oppression of autocracy of the local feudal lords. Therefore showed discontent and were ready to struggle to get rid from political absence of rights. As the factor which induced them to revolt of 1877, was the desire of imperial authorities to disarm highlanders. Advantage from this wanted to take dargin feudal lords and clergy, that, in case of a victory to return themselves other privileges.

As a direct reason served the beating of 4 men and 3 women from Gergebil and Hvartikuni, going to Hunzah to sell apricots. In revenge for it armed highlanders from Gergebil, Kikuni,

Hvartikuni, Salty, Darady, Murady on August 29, 1877 attacked the Georgiyevskiy bridge. From this event began revolt in many places of Dagestan. About this occasion Gasan Efendi Alkadari to the son Abulmuslim wrote the following:

Son of Gadji Abdurahman
Was made a center of revolt,
Komperi, say they, will replace he.
For everything he has a law.
And went, killing chief, to a meeting
Where khan was elected Djafar,
By election going blind
Turned troops to Cudakhar.

People of Cudakhar revolted as well. There in head of movement stood Nika-Kadi. When going to Temir-Khan-Shura, the revolt sufferred a defeat and there was a deviation to Cudakhar, and 400 men were lost. Some more attempts were made by highlanders, but each time the superiority of forces of imperial troops forced to recede. In October 19 imperial troops begun an approach to Cudakhar. Cudakhar people destroyed the bridge through Kazikumukh Koysu, but the soldiers of Melihov from the cut down poplars built the new bridge. Cudakhar was surrounded from all directions. People defended themselves till the end. By October 20 Cudakhar did not exist any more. There left only ruins. The chief of cudakharians rescued by flight. He went to Sogratl, but on a road got in captivity and was executed, as well as other chiefs, through hanging.

Though the revolt was national and as a whole fair, by virtue of objective conditions was doomed on a defeat. And the attempt of the chiefs of revolters to create the religious state (imamat), was a step back. It would detain on many years political and economic development of Dagestan.

Main Source: Mansurova A.G. Cudakhariya, Mahachkala, 1995

"Settlement Cudakhar (Tsudakhar) is a typical mountainous village. Around it there are crests of mountains similar to vast waves of the rough sea; from narrow, as cracks in stone hulks of a mountain, gorges the incessant roar of the river reaches. In the south snow tops of Main Caucasian mountain range are seen. Located on a joint of former Darginian, Kazikumikh and Gunibian districts, Cudakhar in the past was rather a large trade center. It was also a place, where the main connections between the various peoples of Dagestan were focused. On Cudakhar bazaar it was possible to meet dargins, avars, kumyks and representatives of many other nations. They not only sold, bought, furthermore prayed in Cudakhar mosque, but also handed over each other various news. The visitants from far mountain areas carried this news to the villages and they reached the most far located places of Dagestan." - so the revolutionary Kara Karayev described Cudakhar.

Kara Karayev: The revolutionary of Cudakhar Kara Karayev was born in 1891 in a common peasant family. He grew up, as all children of poor highlanders grew. Burdened by heavy and joyless work, parents had not an opportunity to educate their children.

In 1908 when he was 17 years old, he was compelled to abandon the parental house and to go to town Temir-Khan-Shura on earnings.

In 1918 the groups of Uzun Gadji occupied village Kumukh and wanted to move to Dargin district, but Karayev and his red partisans on a mountain "Daburi" broke a band of Uzun Gadji.

Since 1918 up to 1920 Kara Karayev with his own detachments acted against bands of Uzun Gadji, of Denikin, against turkish armies, which intruded into Dagestan.

Kara Karayev with his partisan groups battled with large courage, showing miracles of bravery, destroying on each step enemies of revolution.

In 1942 under the initiative of the hero of civil war Kara Karayev was organized Dagestan volunteer cavalry squadron. For organization of wires to town Buynaksk arrived the chiefs of Dagobkom party and government of Dagestan. On the large solemn meeting, Tahtarov (the chairman of sovnarkom) handed a banner to the commander of squadron Kara Karayev, on which was written with golden letters: "Dagestan volunteer cavalry squadron". Handing over a battle banner of the peoples of Dagestan, Tahtarov said:

-"Awesome danger has hung above our Native Land. In historical days you are departing to front. We are sure, that you are the best. We are sure, that you with honour will carry this banner on fields of battles and with a victory will return back". Tahtarov transmitted a banner to the commander of squadron Kara Karayev.

"Yes, we will return with a victory" - answered Karayev - "this banner will inspire us for feats". Squadronians gave an oath to courageously battle with Hitler's invaders, to smash a fascism. With exclamations "Hurrah"! all as one spoke: "Honourly we will justify trust of Dagestan people!"

Squadron passed all Europe with fights . It is impossible to list all fights and battles, in which squadron participated. Squadron participated in fights for Rostov and Azov. Dagestan people first rushed on streets of free Taganrog. In the autumn of 1943 squadronians forced Danube. With fights have passed squadronians through all Poland. Many were awarded with orders and medals: "For liberation of Warsaw".

But, unfortunately, Kara Karayev could not till the victory day stay with native squadron. He had been recalled to Moscow for a reserve of commander of the Soviet Army cavalry. Kara Karayev was already sixty and front command released him from a service. Kara Karayev is not alive now, but his name will remain in memory of Dagestan people and especially of inhabitants of village Cudahar.

Writers: Patimat Talkanov ve Ramazan Talkanov, siblings (Bishkek - Kyrgyzstan)

Цудахар (Даргинский: ЦIудахъар) — небольшое даргинское село, расположенное посреди горной страны Дагестан (автономная республика России на побережье Каспийского моря).

На сегодняшний день Цудахар - это одно из даргинских селений Левашинского района, которое расположено почти рядом с Лакским районом. Высота над уровнем моря - 1000м, расстояние от Махачкалы - 135-140 км. Язык даргинский, цудахарского диалекта.

Численность населения не достигает 3000 человек. Цудахарцев можно встретить во многих странах мира, много цудахарцев проживает в Средней Азии, в других городах СНГ. Самая многочисленная диаспора в Бишкеке (Киргизия) - около 120 семей.

Цудахарцев живут во многих странах мира, но они почти никогда не смешиваются с другими. Это может показаться неправильным, так как везде говорят о глобализации.

Образование села Цудахар: Территория цудахарского союза была заселена с древнейших времен. На изучаемой территории обнаружены местонахождение и стоянки эпохи верхнего палеолита и мезолита. Однако источники по древней и средневековой истории Цудахара весьма скудны, поэтому приходится пользоваться историко-этнографическим материалом, собранным исследователями на территории бывшего Цудахарского и других даргинских союзов, а также сопредельных территорий аварцев и лакцев.

Существует множество легенд и преданий об основании Цудахара на нынешней территории цудахарцев. Согласно одной из них часть мекегинцев из района Буйнака по каким-то причинам переселилась в местность Эла-Дубури, где было основано Бек-ши (т.е. главное село). Предание сообщает, что выселенцами из Бек-ши впоследствии были основаны Губден, Акуша, Мекеги, Цудахар, Усиша, Муги.

Согласно другому варианту этого предания на горе Шамхал, в местности Шибарк, имелось село. После войны в селении осталось всего 12 мужчин, которые решили, бросив аул, поселиться в других местах. Трое из 12 спустились на равнину и основали село, назвав его именем старшего из них - Губден. Двух других, также основавших селения, звали Мекеги и Кадар. Остальные основали поселения Акуша, Усиша, Цудахар, Гапшима, Муги, Сирга.

Согласно другому преданию, неподалеку от нынешнего селения Хаджал-махи, в местности, где был водопад (по цудахарски водопад-чаххи), на одной из скал имелось селение, которое носило название "Суахар". Жители Суахара, возмущенные жестокостью правителя талхъана, семьями уходили в поисках нового места для жилья. Самыми первыми из села ушли два брата, один товарищ и их сестра. Они остановились на месте старого Цудахара и, попросив разрешения у лакского правителя (это была земля лакцев), основали село.

О происхождении названия села Цудахар: Согласно одной из версий, когда-то, в незапамятные времена, для того чтобы предупредить население Кумуха о нападении врага, лакский хан поставил дозорных людей в местности недалеко от Кумуха. Эти люди в случае опасности или приближении врага должны были разжечь костер, чтобы в Кумухе увидели пламя. Это был условный знак, по которому население готовилось к обороне. Однажды, когда до Кумуха донесся слух, что враг уже находится на подступах к селу, возмущенные кумухцы сказали, что этого не может быть, ведь огня не было. По лакски это звучит так: "цу дакъари".

Также есть версия о происхождении названия Цудахар от названия сел.Суахар, находившегося на вершине скалы у водопада недалеко от нынешнего сел. Хаджал-махи. По тюркски "Суахар" означает водопад.

Цудахарский союз: В конце 18-первой половине 19 века Цудахарский союз сельских общин был расположен в горно-долинной зоне Центрального Дагестана. Как писал Д.И. Тихонов, цудахарцы имели "свои жилища вверх по правую сторону реки Койсу, выше акушинцев к самим границам казыкумыцким владениям".

Цудахарский союз сельских общин находился на стыке земель трех народностей (аварцев, лакцев и даргинцев) Дагестана. Это был один из известных и влиятельных союзов Верхней Даргинии, образовавшийся, как и другие даргинские союзы, в первые века второго тысячелетия. История союза тесно связана с историей других верхнедаргинских союзов, образовавших федерацию Акуша-Дарго, куда, согласно источникам, Цудахарский союз входил как составная часть в наиболее критические, опасные для даргинских союзов периоды истории.

В послетимуровское время происходит расширение села, увеличивается численность населения, укрепляется его положение. Возникла необходимость использования новых земель, расположенных северо-западнее Цудахара, которые ранее существовали в виде пустошей, а также охрана своих границ от соседей. Это привело к расселению из Цудахара семей и образованию хуторов и отселков (н: жителей такого крупного селения как Хаджал-махи называют "аякунт"; от слова "ая" –отселок– также "махи"), в то время как жителей селения Цудахар все называют "щикунт" (от слова "щи"-селение). Согласно народной традиции, общество Цудахара вынесло решение, чтобы каждая семья поселяла на выделенные отселки земли по одному сыну. В случае опасности они должны были извещать об этом Цудахар.

Характерным для отселков является то, что они в большинстве своем располагаются на очень крутых склонах, представляя собой как бы крепости, закрывающие доступ к Цудахару. Для всех обществ сел.Цудахар считалось главным, выселки подчинялись управлению главного селения. Все соседи называют цудахарцами не только жителей Цудахара, но и всех жителей хуторов и отсёлков. Это лишний раз говорит о том, что все хутора и отселки цудахарцев основаны выходцами из Цудахара.

К первой половине 19 в Цудахарский союз состоял из следующих джамаатов: Цудахар, Хаджал-махи, Куппа, Тебек-махи, Кули-бухна, Каре-кадани, Хаджалте, Касумте, Инкъучи, Тарли, Денгубе, Аметерек-махи, Алихан-махи, Камка-махи (верхний и нижний), Дабурлибте, Кашаэ-махи, Куркабе-махи (верхний и нижний), Кокма-махи, Мусулте-махи, Алалте, Сана махи (верхний и нижний), Амалти, Гургу, Магарабте, Убеки махи (верхний и нижний), Айнакаб, Таш-капур, Тилагу, Кундурхе, Иргали, АхӀиниц, Арши махи (верхний и нижний), Буртани махи, Алдамкъали и др. Также в союз входили ещё лакские села Балхар, Кхоли, Цулекани и аварское селение Салты.

Из Цудахара, как главного среди других цудахарских общин селения, исходили все законы и решения. Все управление союза возглавлял цудахарский кадий. Это был глава, управитель союза, власть которого была наследственной. В руках цудахарского кадия сосредоточилась и светская, и духовная власть. Он стоял и во главе союзного ополчения.

Занятия населения: Основными занятиями населения цудахарского союза являлись земледелие и животноводство. Земледелием практически занимались повсеместно, оно было террасное. Были три формы собственности на землю - частная, общинная и мечетская. (В Цудахарском обществе наиболее крупными землевладельцами были такие семьи как Кавтархъали, Нуцалханхъали, Таабатахъали, Ахмадханхъали и др.) В животноводстве основным видом было овцеводство, оно было отгонным. Поэтому овцеводством занимались в основном состоятельные хозяйства. Крупный рогатый скот содержали повсеместно, так как он давал мясо-молочные продукты, являвшиеся повседневной пищей горцев. В отличие от других даргинских союзов сельских общин в Цудахарском союзе сильно было развито садоводство и виноградарство, ставшие фактически основным занятием для многих жителей союза.

Большое развитие в Цудахарском союзе получили домашние промыслы и ремесла, среди которых особо выделялись обработка шерсти и кожевенное дело, ставшие самостоятельными отраслями ремесленного производства сильно связанных с внешним рынком.

Жители Цудахарского союза вели оживленную торговлю как на самой территории цудахарцев, где находился один из известных в Дагестане торгово-ремесленных центров - сел. Цудахар, так и с населением практически всего Дагестана, с народами Северного Кавказа, Закавказья и с Россией.

Административное управление и социальные отношения: Хотя в Цудахаре не наблюдалось четкого классового деления общества, здесь выделились различные группы населения, отличавшиеся не только по своему экономическому, но и социально-политическому и правовому положению в обществе.

На вершине этой социальной иерархии стоял цудахарский кадий с наследственной властью. Выделялись своим положением и союзные старейшины (хулалы), которые также фактически занимали свои должности наследственно - они выбирались только из

самых влиятельных четырех тухумов сел. Цудахар. (В обществе Цудахар особо выделились тухумы Хосенnаталла, Сумараталла, Нурилавталла и Узунаталла). Получая от общества определенные доходы (плату за административную работу) и дополнительные земельные участки, представители высшей союзной администрации еще больше обогащались и отделялись от основной массы населения, которая также не была однородна по своему экономическому положению.

Цудахарское общество делилось на сословия: привилегированное, свободные крестьяне-уздени, прослойка зависимого населения. К привилегированному сословию относилась разбогатевшая общинная верхушка в лице представителей администрации (хулалы, кадий, муллы и их помощники).

Основную массу населения составляли юридически свободные уздении. Они "...не несли никаких повинностей, не платили феодальной ренты". Само узденство не было однородным. Выделилась верхушка узденства, которая владела большими участками земли и использовала в своём хозяйстве труд обедневших сельчан - узденй и рабов, т.е. фактически занимала положение господствующего класса.

Следующая категория населения общества-прослойка зависимого населения, наиболее бесправными и угнетенными из которых были рабы. Основным источником рабства в Цудахаре, как и во всем Дагестане, были военнопленные, которые и обращались в рабов. Они находились в основном у богатеев, являлись невольниками, находящимися "в полном и ничем не ограниченном распоряжении своих владельцев". В Цудахаре рабы жили на краю селения в местности под названием "цӀилли тар".

Цудахарцы во время борьбы горцев под предводительством Шамиля: В то время большую роль в общественной жизни Цудахара сыграл Арслан-Кадий из Цудахара. В Цудахаре в 1842 году он писал Юсуф-беку, что если кто-нибудь из людей Шамиля прибудет в их земли, то будет немедленно арестован, ибо он поклялся бороться против возмутителей. Далее он сообщал, что жители возвратились в свои дома. Только по одному человеку из 10 семей смотрят за скотом в горах. В 1844 году Арслан-Кади цудахарский среди духовных особ, почетных лиц, умных людей разных обществ, поставил свою подпись в обращении к генерал-лейтенанту Гурко и генерал-майору Ключи. В нем говорится:

"Цель нашего желания состоит в том, чтобы Вы оставили Дагестан. Иначе беспрестанно и упорно будем продолжать с вами войну". В феврале того же 1844 года цудахарцы от Шамиля получили указание быть готовыми выступить в поход сроком на семь месяцев. Под агитацией Арслан-Кади все жители участвовали в походе.

Узнав об этом, ген. Лидерс обратился к цудахарцам и акушинцам со следующим воззванием:

"Вы в тысячу раз виновнее всех прочих племен перед российским императором". Он обвинял их в нападении на владения Шамхала Тарковского. Генерал ставил такие условия:

- Выдать Аслан-Кади и других виновников восстания
- Выдать аманатов из почетных семейств
- Ежегодно платить по 1р серебром с каждой сакли
- Содержать в порядке мосты и дороги

"Вам ли бороться с могущественным императором России!" - восклицал Лидерс - "перед его обширным царством весь Кавказ как капля воды перед каспийским морем, как песчинка перед Эльбрусом. Если же не покоритесь добровольно, то Цудахар и все ваши аулы будут разорены, не оставлю и камня на камне. Так что кто избегнет казни, не узнает места, где были аулы".

Не взирая на такие смелые и устрашающие аргументы царского генерала, цудахарцы не покорились. В июне 1844 года они совместно с акушинцами, телетлинцами и другими заняли Кьакьа-Шуру, а затем на ровном поле дали бой генерал-майору Пашку. Горцы проиграли это сражение, и оставив на поле боя 250 человек убитыми, вынуждены были отступать. Царские войска потеряли убитыми меньше.

Нужно сказать, что Шамиль всегда надеялся на цудахарцев и на их руководителя-Арслан-кади. Последний, за несколько лет до Имама, видя беспредел колониальной системы и свое бессилие что-либо сделать для своего народа, выехал в Турцию, где было основано село, которое называется "Арсланкады". Оно, говорят, существует и по сей день.

История с Сулбанилавом: В Цудахаре не было ханов. Вместо них руководил совет старейшин. Во время войны цудахарцами руководил Кади, т.е. имам мечети. Но и эти люди внешне как-будто руководствовались адатами и выступали от имени своих тухумов, создавали видимость демократии, на самом же деле старались самоутвердиться. А Кади боролся за то, чтобы власть свою сделать наследственной. И все-таки народ Цудахара временами выходил из послушания, заставлял выполнять свою волю. Например: Жил в давние времена богач - Сулбанилав. Как то раз он вместе с другими богачами был на приеме у Шамхала Тарковского. Все рассказывали о своей власти и богатстве. Не удержался и Сулбанилав:

-Вот ты, Шамхал, хозяин всех кумыков, твое слово для них закон. А в Цудахаре никто не посмеет не исполнить моего приказа!

Ещё не вернулся в свой аул Сулбанилав, а весть о его хвастовстве дошла до людей. Народ решил сжечь его дом, потекли горячие потоки жира от курдюков. В это время

Сулбанилав вспомнил, что в доме находится экземпляр Чунга, хотел спасти, но люди не дали ему этого сделать:

-Пусть сгорит все, что было твоим! - ответил ему народ.

По решению джамаата Сулбанилав был сослан то ли в Тебек-махи, то ли в селение Убеки. Но он не смог жить на чужбине и стал проситься на родину. Его не пускали. Тогда он предложил:

-Через реку (Казикумухское Койсу) вы переходите по бревнам. Я же построю Вам мост.

Ему дали разрешение. За его счет отличные мастера начали строить мост. Этот мост, невзирая на древнюю постройку, не имеет никакого повреждения и кажется недавно выстроенным.

Цудахар 100 лет назад: После присоединения Дагестана к Царской России, люди Дагестана оказались под двойным гнетом самодержавия местных феодалов. Поэтому проявляли недовольство и готовы были бороться, чтобы избавиться от политического бесправия. Фактором, побудившим их к восстанию в 1877 году, послужило желание царских властей разоружить горцев. Этим хотели воспользоваться даргинские феодалы и духовенство, чтобы, в случае победы, вернуть себе другие привилегии.

Непосредственным поводом послужило избиение 4х мужчин и 3х женщин из Гергебиля и Хвартикуни, направлявшихся в Хунзах продавать абрикосы. В отместку за это вооруженные горцы из Гергебиля, Кикуни, Хвартикуни, Салты, Дарады, Мурады 29 августа 1877 года, напали на Георгиевский мост. С этого события началось восстание во многих местах Дагестана. По этому поводу Гасан Эфенди Алкадари своему сыну Абулмуслиму писал следующее:

Гаджи Абдурахмана сын
Восстания центром сделан был,
Компери, мол, заменит он.
На все у него есть закон.
И пошли, убив начальника, на сход
Где выбран ханом был Джафар,
Избранием ослепленный он
Повел войска на Цудахар.

Восстали и цудахарцы. Здесь во главе движения стал Ника-Кади. Идя на Темир-Хан - Шуру, восстание потерпело поражение и было отступление в Цудахар, потеряв 400 человек. Ещё несколько попыток сделали горцы, но каждый раз превосходство сил царских войск заставляло отступать. 19 октября царские войска начали наступление на Цудахар. Цудахарцы разрушили мост через Казикумухское Койсу, но солдаты Мелихова из срубленных тополей соорудили новый мост. Цудахар был окружен со всех сторон. Люди защищались до последнего. К 20 октября Цудахара уже не существовало. Остались

одни руины. (После подавления восстания недалеко от разрушенного Цудахара построили новый Цудахар). Руководитель цудахарцев спасся бегством. Он ушел в Согратль, но по дороге попал в плен и был казнен, как и другие руководители, через повешание.

Хотя восстание было народным и в целом справедливым, в силу объективных условий было обречено на поражение. А попытка руководителей восставших создать религиозное государство (имамат), была шагом назад. Это задержало бы на много лет политическое и экономическое развитие Дагестана.

Основной источник: Мансурова А.Г. Цудахария, Махачкала, 1995

"Селение Цудахар - типичный горный аул. Вокруг него гребни гор, похожие на громадные волны бурного моря; из узких, как трещины в каменных громадах, ущелий доносится неумолчный рокот реки. На юге виднеются снежные вершины Главного Кавказского хребта. Расположенный на стыке бывших Даргинского, Казикумухского и Гунибского округов, Цудахар в прошлом был довольно крупным торговым центром. Он являлся также местом, где сосредотачивались главные связи между различными народами Дагестана. На цудахарских базарах можно было встретить даргинцев, аварцев, кумыков и представителей многих других народностей. Они не только продавали, покупали, молились в цудахарской мечети, но и передавали друг другу самые различные новости. Приезжие из далеких горных районов разносили эти новости по своим селам и они достигали самых глухих уголков Дагестана." - так писал о Цудахаре революционер Кара Караев.

Кара Караев: Цудахарский революционер Кара Караев родился в 1891 году в простой крестьянской семье. Рос он, как росли все дети бедных горцев. Обремененные тяжелой и безрадостной работой, родители не имели возможности заниматься воспитанием своих детей.

В 1908 году ему исполнилось 17 лет, и он вынужден был покинуть родительский дом и выехать на заработки в город Темир-Хан-Шуру.

В 1918 году отряды Узун Гаджи заняли с Кумух и хотели двинуться на Даргинский округ, но Кара Караев и его красные партизаны на горе "Дабури" разбили банду Узун Гаджи.

С 1918 года по 1920 год Кара Караев со своими отрядами действовал против банд Узун Гаджи, Деникина, против турецких войск, которые вторглись в Дагестан.

Кара Караев со своими партизанскими отрядами сражался с большим мужеством, проявляя чудеса храбрости, уничтожая на каждом шагу врагов революции.

В 1942 году по инициативе героя гражданской войны Кара Караева организовали дагестанский добровольческий кавалерийский эскадрон. Для организации проводов на фронт в г.Буйнакск приехали руководители Дагобкома партии и правительства Дагестана. На большом торжественном митинге, Тахтаров (председатель совнаркома)

вручил знамя командиру эскадрона Кара Караеву, на котором было написано золотыми буквами: "Дагестанский добровольческий кавалерийский эскадрон". Вручая боевое знамя народов Дагестана, Тахтаров сказал:

-"Грозная опасность нависла над нашей Родиной. В исторические дни вы отправляетесь на фронт. Мы уверены, что Вы лучшие. Мы уверены, что вы с честью пронесете это знамя по полям сражений и с победой вернетесь назад". Тахтаров передал знамя командиру эскадрона Кара Караеву.

"Да, мы вернемся с победой" -ответил Караев-"это знамя будет вдохновлять нас на подвиги".Эскадронцы дали клятву мужественно сражаться с гитлеровскими захватчиками, разгромить фашизм. С возгласами "Ура!" все как одни говорили: "Честно оправдаем доверие дагестанского народа!"

С боями прошли эскадронцы всю Европу. Перечислить все бои и сражения, в которых эскадрон принимал участие невозможно. Эскадрон участвовал в боях за Ростов и Азов. Дагестанцы первыми ворвались на улицы освобожденного Таганрога. Осенью 1943 года эскадронцы форсировали Дунай. С боями прошли эскадронцы через всю Польшу. Многие были награждены орденами и медалями:"За освобождение Варшавы."

Но, к сожалению, Кара Караеву не пришлось до победного конца быть с родным эскадроном. Его откомандировали в Москву в резерв командующего кавалерией Советской Армии. Кара Караеву шел уже шестой десяток и командование фронтом освободило его от службы. Кара Караева нет сейчас в живых, но его имя останется в памяти у дагестанцев и особенно у жителей села Цудахар.

Писатели: Патимат и Рамазан Талкановы, сестры и братья (Бишкек – Кыргызстан)